

УДК 378.14:811.161.2

Тетяна Денищич,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри української філології,
теорії та історії літератури
Чорноморський державний університет
імені Петра Могили

СПЕЦІАЛЬНІ ТА ВЛАСНЕ МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІОЛОГІВ

У статті розкрито сутність та зміст принципів формування термінологічної компетентності студентів з урахуванням інноваційних тенденцій у системі університетської освіти. Доведено, що ефективність навчання фахової мови залежить від розуміння суті принципів навчання, доцільного та обґрунтованого їх вибору. З огляду на це визначено найбільш ефективні спеціальні та власне методичні принципи. Запропонована система принципів навчання складає теоретичну основу методики вивчення української мови (за професійним спрямуванням) у вищій школі.

Ключові слова: загальнодидактичні принципи, спеціальні принципи, власне методичні принципи, термінологічна компетентність.

В статье раскрыта сущность и содержание принципов формирования терминологической компетентности студентов на основе инновационных тенденций в системе университетского образования. Доказано, что эффективность обучения профессиональной речи зависит от понимания сути принципов обучения, целесообразного и обоснованного их выбора. Учитывая это, определено наиболее эффективные специальные и собственно методические принципы. Предложенная система принципов обучения составляет теоретическую основу методики изучения украинского языка (по профессиональному направлению) в высшей школе.

Ключевые слова: общедидактические принципы, специальные принципы, собственно методические принципы, терминологическая компетентность.

The article describes the principals of the developing of students' terminological competence paying attention to innovative tendencies in the university education system. It was proved that the efficiency of professional language teaching depends on the understanding of teaching principals and their sufficient and reasonable selection. Considering these statements, the article identifies the most efficient special and common methodical principals. The system of the teaching principals is a theoretical basis for the methodology of studying of Ukrainian (for professional purposes) at higher educational institutions.

Key words: general didactic principles, special principals, common methodical principals, terminological competence.

Сучасні вимоги до формування фахівця передбачають оновлення змісту вищої освіти, що пов'язане з приєднанням України до Болонського процесу, розширенням міжнародних зв'язків, інтеграцією та інтернаціоналізацією світової вищої освіти. Головним у розробці нормативних вимог у галузі вищої освіти вважають компетентність, мобільність, конкурентоспроможність випускників вищих навчальних закладів.

Нині вища школа повинна розв'язати подвійне завдання: сформувати професійні знання, уміння й навички та підготувати студентів до виконання ними фахових функцій через розвиток у них професійної компетентності. Тому компетентнісний підхід на сучасному етапі реформування вищої освіти є одним із пріоритетних в організації комунікативної підготовки випускників, а викладання української мови повинно бути спрямоване на виконання головної мети мовної освіти – виховання національно мовної особистості, яка володіє системою знань, умінь і навичок, що забезпечить високий рівень спілкування в різних професійних ситуаціях. Універсальною компетентністю фахівця є здатність до комунікативної діяльності та володіння термінологічним апаратом у професійній ситуації.

Важливий внесок у розробку питань формування термінологічної компетентності майбутніх фахівців з соціології зробили лінгводидакти Л. Барановська, Н. Бородіна, Д. Бобова, З. Гирич, Н. Голуб, М. Гуць, І. Дроздова, М. Зарицький, Г. Онуфрієнко. Збагачення мовлення майбутніх фахівців професійно орієнтованою лексикою досліджували Б. Глухов, Є. Копіца, Л. Прокопенко. Методичні засади щодо засвоєння термінологічної лексики розробили – М. Баранов, О. Горошкіна, Т. Донченко, А. Нікітіна, М. Пентилюк.

Наукове обґрунтування принципів навчання було започатковане в працях Ф. Дистервега, Я. Коменського, Г. Песталоцці, К. Ушинського; на сучасному етапі воно широко представлено в наукових доробках дидактів та лінгводидактів М. Андреєва, Ю. Бабанського, О. Біляєва, О. Горошкіної, Т. Донченко, С. Карамана, І. Малафійк, В. Молостова, Л. Паламар, Є. Палихати, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко, В. Статівки.

Аналіз лінгводидактичної та психолінгвістичної літератури з досліджуваної проблеми свідчить, що термінологічна компетентність майбутнього фахівця з соціології все ще не отримала всебічного наукового висвітлення, зокрема недостатньо висвітлено питання визначення власне методичних та спеціальних принципів формування термінологічної компетентності студентів.

Мета статті – розкрити сутність спеціальних та власне методичних принципів формування термінологічної компетентності майбутніх соціологів, що складають основу підготовки фахівців у контексті інноваційних змін всієї системи університетської освіти.

Для майбутніх соціологів вільне володіння термінологією є умовою

успішної професійної комунікації, бо, як стверджує Г. Онуфрієнко, «суттєво поглиблені загальнономовні знання та скориговані й професійно скеровані мовленнєві вміння й навички екстраполюються на мову фаху, передусім на її термінологічну систему» [5, с. 17]. Недооцінювання термінологічного аспекту в опануванні фаховою комунікаційною базою спричиняє недостатній рівень професійної підготовки фахівця. Така підготовка потребує пошуку найбільш досконалих методичних шляхів організації навчально-виховного процесу. Для розв'язання цієї проблеми потрібно враховувати низку вимог, обумовлених сутністю й характером навчання, що виражені в **принципах навчання**, які визначаємо як керівні положення, нормативні вимоги до організації та проведення дидактичного процесу, що мають характер загальних вказівок, правил і норм щодо комунікативної діяльності студентів.

У лінгводидактиці існують різні підходи щодо визначення принципів навчання, їх кількості, назв, проте традиційно виділяють загальнодидактичні (характерні для всіх предметів), лінгводидактичні (основні положення функціонально-технологічної організації навчання мови) та власне методичні (впливають із специфіки навчального предмета). Проте обґрунтування принципів формування термінологічної компетентності вважаємо за необхідне розглядати в контексті таких позицій: розгляд *загальнодидактичних* принципів, що лежать в основі всієї навчально-пізнавальної діяльності студентів; визначення *спеціальних* принципів навчання у вищій школі; аналіз *власне методичних* принципів розвитку термінологічних умінь і навичок студентів.

Серед *загальнодидактичних* принципів для методики розвитку термінологічної компетентності майбутніх фахівців виділяємо *традиційні* (принцип науковості, наступності й перспективності, зв'язку теорії з практикою, активності й свідомості, міжпредметних зв'язків) та *інноваційні* (антропологізму, креативності, модульності).

Визначаючи систему *спеціальних* принципів дидактики вищої школи, необхідно враховувати, що процес навчання має свою специфіку: навчання у вищій школі – це професійне навчання на основі відносно закінченої загальної освіти студентів, тому визначаємо певні особливості навчання у вищій школі, зокрема такі: професіоналізація; зближення самостійної роботи студентів з науково-дослідною роботою; установка на безперервну освіту [6, с. 108].

Виходячи з названих особливостей та враховуючи існуючі класифікації, можна зазначити, що процес розвитку, вдосконалення термінологічних умінь і навичок студентів-соціологів у вищій школі повинен ґрунтуватися на таких принципах:

– **забезпечення безперервної освіти**, що є найактуальнішою вимогою сьогодення (будь-який спеціаліст повинен бути готовий самостійно в подальшому збагачувати свої знання, уміння і навички, тобто

займатися професійно-особистісним самовдосконаленням, підвищувати рівень професіоналізму відповідно до вимог часу й обставин);

– **орієнтації вищої освіти на розвиток мовної особистості майбутнього соціолога** (тобто курс української мови, під час якого й відбувається активне опанування фаховою лексикою, має бути спрямований на майбутній фах студентів, а головне завдання – сформувати професійно-комунікативну компетентність майбутнього фахівця);

– **раціонального застосування сучасних методів та засобів навчання на різних етапах підготовки** майбутніх фахівців з історії і політології (реалізація цього принципу пов'язана з появою інноваційних методів навчання, серед яких провідне місце належить саме інтерактивним технологіям у розвитку термінологічної компетентності. Крім того, урахування цього принципу сприяє появі альтернативних програм, курсів з вивчення української мови у вищій школі, зокрема їх практична спрямованість, що полегшує мотивацію учіння);

– **інформатизації, технічного та технологічного забезпечення** (урахування цього принципу відкриває нові можливості для викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», пов'язаних з підвищенням його ефективності та якості, оскільки забезпечує розвиток творчого потенціалу студента, його здібностей до комунікативних дій, підвищує інформаційну культуру кожного студента, а також забезпечує, за словами О. Когут, «реалізацію соціального замовлення, обумовленого інформатизацією сучасного суспільства» [2, с. 148]);

– **відповідності результатів підготовки спеціалістів вимогам, що висувуються конкретною сферою їхньої професійної діяльності, або принцип компетентності** (на сучасному етапі це забезпечується введенням компетентнісного підходу до навчання). При визначенні компетентності увага приділяється рівню оволодіння фахівцем потрібними вміннями й навичками, саме тому цей принцип є важливим для нашого дослідження. Головна мета – не тільки розвинути, удосконалити рівень комунікативних умінь і навичок, а сформувати (відповідно до сучасних вимог підготовки висококваліфікованого спеціаліста) професійно-комунікативну компетентність, важливою складовою якої є термінологічна. Володіння термінологічною компетентністю передбачає здатність фахівця використовувати з точністю і лінгвістичною правильністю терміни в усному і професійному мовленні. Т. Симоненко «термінологічну компетентність» розглядає як «інтегральну характеристику ділових і особистісних якостей людини, що відображає не тільки рівень знань, умінь і навичок, достатніх для досягнення цілей професійної діяльності, але й високу соціально-моральну позицію професіонала» [7, с. 131]. Спираючись на визначення науковців, під термінологічною компетентністю розуміємо здатність фахівця вільно сприймати й породжувати професійні тексти в усному і писемному мовленні з використанням фахової лексики, що

ґрунтується на власній внутрішній мотивації та досвіді, враховуючи лінгвістичні та соціальні правила.

Термінологічна компетентність синтезує в собі загальну культуру спілкування та специфічні прояви у професійній діяльності. Зазначена компетентність вимагає чіткого орієнтування в професійній ситуації й вибору саме тих засобів комунікації, що є найбільш ефективними. Провідною діяльністю фахівця із соціології є проведення соціологічних досліджень, ведення наукових дискусій, консультування, виступи в ЗМІ, тому він повинен володіти літературним мовленням, знати мовний етикет, норми використання вербальних і невербальних засобів комунікації, особливостей їх використання в різних ситуаціях, бути оратором, який володіє прийомами правильного, логічного, переконливого мовлення, що в подальшому впливатиме на престиж і конкурентоспроможність фахівця.

Хоча в основі навчання й лежать загальнодидактичні та спеціальні принципи, проте для технології формування термінологічної компетентності майбутніх соціологів надаємо перевагу *власне методичним принципам*.

Провідним власне методичним принципом під час формування термінологічної компетентності студентів вважаємо ***принцип термінологічності***, який передбачає вивчення походження термінів і позначуваних ними понять, розробку або уточнення змісту та обсягу понять, встановлення взаємозв'язку і субординації понять, їх місця в понятійному апараті теорії, на базі якої базується дослідження.

Визначення обсягу і змісту поняття дають через родову ознаку і найближчу видову відмінність. Як правило, спочатку називають родові поняття, до якого поняття, що визначається, входить як складова. Потім указують на ту ознаку поняття, яка відрізняє його від усіх подібних, причому ця ознака має бути найважливішою і найсуттєвішою. Усвідомлення процесу творення термінів забезпечує ґрунтовне оволодіння термінологічною лексикою – студенти вільно сприймають і породжують фахові тексти з використанням термінологічної лексики.

Оволодіння мовними засобами, термінологією відбувається лише на основі текстів, текст є основним дидактичним засобом навчання мови, тому очевидним є той факт, що під час формування термінологічної компетентності потрібно спиратися на ***принцип текстоцентризму***. Крім того, професійно-комунікативна компетентність майбутніх фахівців із соціології, обов'язковою складовою якої є сформовані термінологічні вміння й навички, – це здатність розв'язувати комунікативні завдання в умовах професійного спілкування, продукувати довершений і нормативний текст. Соціолог – це професія, що належить до типу «Людина – людина», тому їх фахову діяльність не можна розглядати ізольовано від основ комунікації, але ці професії також межують із типом «Людина – знакова система», оскільки пов'язані з обробкою інформації (відомостей), представленої у вигляді різних текстів. Тому об'єктом кінцевого контролю

в роботі над формуванням термінологічних умінь і навичок є вміння створення, аналізу та редагування фахового тексту як основної одиниці комунікації. Саме тому відомості про текст, його структуру та особливості побудови повинні забезпечити формування комунікативних умінь і навичок студентів, умінь правильно формулювати усні й письмові повідомлення, спілкуватися в різних професійних ситуаціях.

Не менш важливим є *принцип комунікативності*, відповідно до якого навчання мови полягає у формуванні в студентів «умінь розв'язувати комунікативні завдання з метою оволодіння спілкуванням, що сприяє формуванню мовної особистості, якою має стати кожен випускник» [3, с. 30]. Зважаючи на це, принципу комунікативності повинен підпорядковуватися весь процес навчання: визначення мети й окреслення завдань, відбір методів, прийомів і засобів навчання, співвіднесення знань з умінями і навичками. Головне в комунікативному навчанні – це спрямованість навчального процесу на розвиток практичних умінь оволодіння мовою як засобом спілкування у різноманітних професійних ситуаціях. Потреба в спілкуванні повинна створювати активний стимул до засвоєння мовної теорії, треба створювати такі ситуації, коли студенти будуть усвідомлювати, що недостатній рівень сформованості мовних знань ускладнює процес комунікації, тобто вивчення мови підпорядковується розвитку комунікативних умінь і навичок. Принцип комунікативності зобов'язує викладача української мови зробити кожного студента активним шукачем шляхів і засобів вирішення певної комунікативної задачі та передбачає розвиток у студентів вміння користуватися мовою як засобом спілкування та пізнання. Для того щоб відбувався такий розвиток, потрібно навчити студентів бачити функціонування слова в тексті, усвідомити особливості використання кожного слова, що забезпечується завдяки принципу функційно-стилістичної спрямованості.

Дотримання *принципу функційно-стилістичної спрямованості* ще досі становить складну проблему у викладанні української мови у вищій школі. Це можна пояснити тим, що під час вивчення української мови багато уваги приділяється виробленню орфоепічних, лексичних, граматичних умінь, опануванню термінологічною лексикою і майже не спрямовується увага на їх стилістичну характеристику, виражальні функції мови залежно від мети висловлювання, призначення, сфери спілкування, через що виявляється низький рівень сформованості термінологічних умінь і навичок. Відомо, щоб досконало володіти мовою, недостатньо дотримуватися лише правил граматики, необхідно ще й стилістично правильно будувати своє мовлення, тобто добирати такі слова і так будувати речення, щоб вони чітко і зрозуміло передавали різноманітні думки. Отже, лише знання стилістики сприяють підвищенню грамотності майбутнього фахівця, розвивають вміння й навички користуватися

мовними засобами в різних сферах навчального та професійного спілкування.

Аналізуючи процес засвоєння мови її носіями, психологи вважають, що вона засвоюється через мовлення у процесі спілкування, яке є природною потребою кожної людини. Засвоєння студентами наукових відомостей про мову, функціонування мовних одиниць у мовленні та продукування власних висловлювань на основі спостережень над мовою, за словами Т. Донченко, інтенсифікує природний процес засвоєння рідної мови, активізує мовні процеси, розвиває мовну свідомість [1, с. 3]. Це зумовлює принцип *взаємозв'язку засвоєння теорії й функціонування мовних одиниць у мовленні*. Його реалізація є важливою під час формування комунікативних умінь і навичок студентів. При цьому Г. Михайловська наголошує, що розвиток цих умінь передбачає, що мовленнєва діяльність формується під час засвоєння мовного матеріалу в усіх її видах: слухання-розуміння, читання, говоріння, письмо, тобто *мова-мовлення-мовленнєва діяльність* утворюють діалектичну єдність як необхідну умову навчання спілкування [4, с. 4]. Таким чином, вільне володіння комунікативними вміннями неможливе без вивчення певного граматичного матеріалу, без засвоєння мови як системи.

Ураховуючи праці лінгводидактів, в основі досліджень яких лежать особливості мовлення, виокремлюємо принцип *ситуативності*. Ситуація в мовленні – обов'язковий елемент самого мовлення, що впливає на процес мовленнєвої діяльності та породжує необхідні вміння й навички. Учені стверджують, що розвиток умінь і навичок комунікації можливий завдяки створенню умов мовленнєвого спілкування, у результаті чого й виникають висловлювання, зокрема професійного спрямування, з використанням фахової лексики.

Проаналізовані принципи формування термінологічної компетентності повинні виступати не ізольовано, а в органічному взаємозв'язку, доповнюючи й зумовлюючи один одного, тобто складати систему. Високий рівень оволодіння термінологічними вміннями й навичками можливий завдяки дотриманню зазначених принципів навчання, але за умови системного їх використання, оскільки всі вони взаємопов'язані, взаємозалежні й взаємозумовлені та описують цілісний процес навчання української мови у вищій школі. Крім того, потрібно враховувати практичну реалізацію принципів навчання, що полягає в правильному виборі методів і прийомів, оскільки саме в методі навчання знаходять своє відображення об'єктивні закономірності, цілі, зміст, принципи і форми навчання. Саме тому перспективою подальшої наукової діяльності з проблеми формування термінологічної компетентності є розробка і впровадження в навчальний процес нових технологій навчання, що й становить практичну реалізацію окреслених принципів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Донченко Т. Власне методичні принципи навчання української мови / Т. Донченко // Українська мова та література в школі. – 2004. – № 2. – С. 2–4.
2. Когут О. І. Інноваційні технології навчання української мови і літератури / Ольга Когут. – Тернопіль : Астон, 2005. – 204 с.
3. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / кол. авт. за ред. М. І. Пентиліук: С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна. – К. : Ленвіт, 2009. – 400 с.
4. Михайловская Г. Коммуникативная направленность уроков русского языка : [монографія] / Г. Михайловская. – Херсон : Вид-во ХДПУ, 2002. – 108 с.
5. Онуфрієнко Г. Науковий стиль української мови : [навч. посіб.] / Г. Онуфрієнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
6. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. ; за ред. З. Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2005. – 399 с.
7. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів : [монографія] / Т. В. Симоненко. – Черкаси : Вид. Вовчук О. Ю., 2006. – 328 с.